

પરિષદ-પાથેય

સંકલન : રાજેન્દ્ર પટેલ

નર્મદની ભૂમિ પર પરિષદનું ૨૭મું જ્ઞાનસત્ર જ્યારે મળે છે, ત્યારે પ્રત્યેક ભાષા, સાહિત્ય, સંસ્કૃતિપ્રેમીએ ત્રણ પ્રસંગો ફરીથી યાદ કરવા જોઈએ. આશરે ત્રણસો વર્ષ પહેલાં કવિ પ્રેમાનંદે ગુજરાતી ભાષાની પ્રતિષ્ઠા ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચે ત્યાં સુધી પાઘડી ન પહેરવાનો સંકલ્પ કરેલો. લગભગ બસસો વર્ષ પૂર્વે ખંડેરાવ ગાયકવાડ મહારાજે જ્યારે ગુજરાતની વહીવટની ભાષા મરાઠી રાખવાની જાહેરાત કરી ત્યારે કવિ દલપતરામે તેમના દરબારમાં જઈ “રૂડી ગુજરાતી વાણી રાણીનો વકીલ છું.” કહી ગુજરાતી ભાષાનો મહિમા કર્યો. સોએક વર્ષ પૂર્વે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પૂર્વ પ્રમુખ ગાંધીજીએ બીજી ગુજરાતી કેળવણી પરિષદમાં કહેલું, “માતૃભાષાનો જે અનાદર આપણે કરી રહ્યા છીએ તેનું ભારે પ્રાયશ્ચિત્ત આપણે કરવું પડશે. તેથી પ્રજાએ ઘણું સહ્યું છે. તેમાંથી પ્રજાને છોડાવવી એ શિક્ષિત વર્ગની પહેલી ફરજ સમજું છું.

૨૧મી સદીના બીજા દસકાના આરંભે આ ત્રણેય પ્રસંગો ખૂબ પ્રસ્તુત છે. પરિષદે આ વર્ષે ભાષા અને સાહિત્ય પરત્વેની અનેરી પ્રતિબદ્ધતા દર્શાવતા અનેક કાર્યક્રમો યોજી પ્રયત્ન કર્યા છે. પ્રસ્તુત અહેવાલમાં તેનો એક આલેખ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. પરિષદ અત્યારે બહુસ્તરીય પ્રવૃત્તિઓથી ધમધમે છે, ત્યારે વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીના નિર્મત્રણથી સુરતમાં યોજાયેલું આ જ્ઞાનસત્ર ખૂબ સૂચક છે. પ્રથમ વાર યુનિવર્સિટીના આંગણે પરિષદ પધારી છે, એ અવસરે પરિષદની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓની નોંધ લેવી પણ ખૂબ રસપ્રદ છે.

તાજેતરમાં પરિષદના ગ્રંથાલય અંતર્ગત ૬૧ હજાર પુસ્તકોની એક સૂચિ ઇન્ટરનેટ પર ઉપલબ્ધ કરવામાં આવી છે. વિશ્વના કોઈ પણ ખૂણેથી આ પુસ્તકોનાં શીર્ષક અને લેખકનાં નામ પરથી પુસ્તકની માહિતી ઉપલબ્ધ થઈ છે. સાહિત્ય કોશનાં અધિકરણો વિકિપિડીયા અને પરિષદની વેબસાઇટ પર ઉપલબ્ધ બન્યાં છે. એક તરફ આ બંને કાર્યો આગળ વધી રહ્યાં છે, તો બીજી તરફ પરિષદના પરિસરમાં ભાષા અને કમ્પ્યૂટર-સજ્જતાના વર્ગો પણ શરૂ થયા છે. આ રીતે માહિતી સંચાર તકનીક (આઈસીટી) કેન્દ્રનો ઔપચારિક પ્રારંભ થયો છે.

ભોળાભાઈ પટેલ માતૃભાષા સંવર્ધન કેન્દ્ર આપણી ભાષા માટે “ભાષા-કૌશલ્ય પ્રમાણપત્ર અભ્યાસક્રમ”ના વર્ગોનું આયોજન કરે છે. આ વર્ગો ગુજરાતનાં વિવિધ સ્થળોએ યોજાય તે માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવશે. “માતૃભાષા પ્રબોધ” પત્રિકાના બે અંકો પ્રગટ કરવામાં આવ્યા છે. આ કેન્દ્ર દ્વારા વધુ ને વધુ ભાષાકેન્દ્રી કાર્યક્રમો કરવામાં આવશે.

આ વર્ષે રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની દોઢસોમી જયંતી નિમિત્તે ‘રવીન્દ્ર મહોત્સવ’ યોજવામાં આવ્યો હતો. બીજી મેથી સાતમી મે દરમિયાન અનેક સાક્ષરોએ રવીન્દ્રનાથના જીવન અને કવનને જુદી જુદી રીતે પ્રસ્તુત કર્યું હતું. હિંદી સાહિત્યના વિદ્વાન શ્રી ઇન્દ્રનાથ ચૌધરીની

વિશિષ્ટ ઉપસ્થિતિ રહી હતી. પૂર્વ પ્રમુખ શ્રી ભોળાભાઈ પટેલના નેજા હેઠળનો આ મહોત્સવ ચિરસ્મરણીય બની રહ્યો. તો હમણાં જ યોજાયેલો જનરલ સિમેન્ટિક અંગેનો એક કાર્યક્રમ પણ નોખો રહ્યો હતો. કોર્બિજસ્કીના સાહિત્ય-વિચારણાના આ કાર્યક્રમમાં ગુજરાતના મહત્ત્વના સર્જકો ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. ચંદ્રકાંત ટોપીવાલા અને સિતાંશુ યશશ્ચંદ્રના માર્ગદર્શન હેઠળ યોજાયેલા આ પરિસંવાદમાં જનરલ સિમેન્ટિક્સના આજીવન અભ્યાસુ દેવકુમાર ત્રિવેદી દિલ્હીથી પધાર્યા હતા. હેમંત દવે જેવા યુવા વિવેચકનો મહત્ત્વનો ફાળો રહ્યો હતો.

કલા સ્વાધ્યાય મંદિર દ્વારા ઈતિહાસલેખનકાર્ય તથા સાહિત્યકોશનું શોધન-વર્ધનકાર્ય પણ ચાલુ છે. ગુજરાત યુનિવર્સિટી માન્યતાપ્રાપ્ત એવા બે અભ્યાસવર્ગો પણ લેવામાં આવે છે. અનુવાદ અને પત્રકારત્વના આ બંને અભ્યાસક્રમોને સારો એવો આવકાર પ્રાપ્ત થયો છે. કલા સ્વાધ્યાય મંદિરમાં હાલ એમ. ફિલ.ના દસ અને પીએચ.ડી.ના ચાર વિદ્યાર્થીઓ કાર્યરત છે. આ ઉપરાંત દર માસે સાહિત્ય સિદ્ધાંતના એક ઉત્તમ વિદ્વાનને વક્તવ્ય માટે બોલાવવામાં આવે છે.

પ્રકાશન વિભાગે પણ પ્રશંસનીય પુસ્તકો પ્રગટ કર્યાં છે. ‘રવીન્દ્ર સંચયિતા’ અને ‘વિવેચના’ ઉપરાંત અનેક મહત્ત્વનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ વર્ષે પુસ્તકવેચાણ આશરે રૂ. ૧૪ લાખ જેટલું થયું છે (૫૦ ટકાના વળતર પછી) એ પણ નોંધનીય ઘટના છે. ટૂંક સમયમાં ઈ-બુકના પ્રકાશનની પણ સંભાવના ઊભી થઈ છે. દર આંતરે વર્ષે વિવિધ પારિતોષિકો આપવામાં આવે છે, જેમાં ગુજરાત અને ગુજરાત બહારના અનેક કવિ, લેખક, સાહિત્યકારો ભાગ લે છે.

મહત્ત્વની સત્તરેક વ્યાખ્યાનમાળાઓ અમદાવાદ સિવાય ગુજરાતભરમાં યોજવામાં આવે છે. એ રીતે અનેક સંસ્થાઓ પણ પરિષદ જોડે સાહિત્યનો સેતુ રચે છે. પરિષદ પરિસરમાં વિવિધ કાર્યક્રમો સાતત્યપૂર્વક ચાલે છે, જેવા કે બુધસભા, પાક્ષિકી, ગ્રંથ સાથે ગોઠડી, અનુવાદ-અભિમુખતા, દક્ષિત સાહિત્યવિમર્શ વગેરે.

ઉપરોક્ત દર્શાવેલી ટૂંકી વિગતોથી એ સ્પષ્ટ બને છે, કે પરિષદનું ફલક સમાજમાં વધુ ને વધુ વિસ્તરી રહ્યું છે. આથી પરિષદ માટે આર્થિક મદદ પણ વધી છે. હાલ સ્થાયી મૂડી એકાદ કરોડ રૂપિયાની તો છે જ, ઉપરાંત પરિષદના સંકુલને વધુ સગવડભર્યું કરવા માટે બીજી એટલી જ રકમની લોકી દ્વારા સહાય કરવામાં આવી છે.

પરિષદ વારસાને સાચવવા માટેનો એક ઉપાય કરી રહી છે. એ છે – દુર્લભ પુસ્તકો અને જૂનાં સામયિકોનું ડિજિટલાઇઝેશન. હાલ પાંચ લાખ જેટલાં પૃષ્ઠોનું ડિજિટલાઇઝેશન થઈ ગયું છે અને હજુ આ કાર્ય ચાલી રહ્યું છે. નજીકના ભવિષ્યમાં આ સામગ્રી વિનામૂલ્યે અવગત થાય તે માટે પરિષદની વેબસાઇટ ઉપર મૂકવામાં આવશે.

અંતે પરિષદે તો નવસર્જકોને સાથે રાખવા અને વારસાને અંકે કરવો – એ જ તો હાલ મુખ્ય કામ કરવાનું છે. પરિષદ સુપેરે આ કાર્ય કરી રહી છે. તેનો આનંદ અને સંતોષ વ્યક્ત કર્યાં વિના કેમ રહી શકાય !

અસ્તુ.

શોકસભા

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, ગુજરાત વિદ્યાસભા, કુમાર ટ્રસ્ટ, ગુજરાત વિશ્વકોશ, કવિલોક ટ્રસ્ટ, સર્વવિદ્યાલય કેળવણી મંડળ, ગુજરાત પ્રકાશક મંડળ, રવીન્દ્રભવન, નિરીક્ષક ટ્રસ્ટના ઉપક્રમે મળેલી આ સભામાં ગુજરાતી ભાષાના કવિ પ્રબોધ ર. જોશી, ચંદુભાઈ જોઈતારામ પટેલ 'મૌન બલોલી' અને નવલકથાકારો ચંદુલાલ સેલારકા, અશ્વિની ભટ્ટને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવાનો કાર્યક્રમ તા. ૧૩-૧૨-૨૦૧૨ના રોજ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ગોવર્ધનભવનમાં યોજાયો હતો. જેમાં યશવન્ત મહેતાએ ચંદુલાલ સેલારકા અને અશ્વિની ભટ્ટ વિશે બોલતાં નવલકથામાં તેઓએ કરેલી ગતિવિધિની ચર્ચા કરી હતી અને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરી હતી. પ્રબોધ જોશી વિશે સુમન શાહે અંગત સંસ્મરણોની સાથે સાથે તેમની કવિતાની ચર્ચા કરી હતી. અને તેમને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરી હતી. માધવ રામાનુજે પ્રબોધ જોશી સાથેનાં સંસ્મરણો યાદ કરીને તેમનો સાચા માણસ તરીકેનો પરિચય કરાવ્યો હતો અને બીજા કવિ 'મૌન બલોલી'નાં સાહિત્ય સાથે વ્યક્તિત્વનો પરિચય કરાવીને તેઓને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરી હતી. ચિનુ મોદીએ પોતાના જન્મદિવસને યાદ કરીને પ્રબોધ જોશીનો વ્યક્તિ-સર્જક તરીકેનો પરિચય આપીને તેમને યાદ કર્યા હતા. રાજેન્દ્ર પટેલે બધા સર્જકોનો પરિચય કરાવ્યો હતો. જેમાં અશ્વિની ભટ્ટની નવલકથાઓ 'વાચન-શોખ જગાવે તેવી સુંદર નવલકથાઓ'ની વાત કરી હતી. અંતે શોકઠરાવ વાંચીને સૌને શ્રદ્ધાંજલિ આપી હતી.

ગ્રંથ સાથે ગોઠડી

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ સંચાલિત 'ગ્રંથ સાથે ગોઠડી' કાર્યક્રમ અંતર્ગત તા. ૭-૧૨-૨૦૧૨ના રોજ શ્રી સ્મિતાબહેન પિનાકિન શાહે અંગ્રેજી લેખક લૂઈ કૃત 'યુ કેન હિલ યોર લાઇફ'નો આસ્વાદ કરાવ્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે જીવનમાં પડેલી મુશ્કેલીઓનો સામનો આપણી અંદર પડેલી આંતરિક શક્તિ દ્વારા કરી શકાય છે. કેમ કે મનની અસર શરીર પર થાય છે. લેખિકાએ ભોગવેલી યાતનાઓ પ્રસંગોની વાત વક્તવ્યમાં વણી લીધી હતી. તો લેખિકા ગર્ભાશયનાં કેન્સરનો કેવાં મનોબળથી સામનો કરે છે, તેની વિગતે ચર્ચા કરી હતી. આખા પુસ્તકમાં 'પોતાને જ પ્રેમ કરવાની વાત' કેન્દ્રસ્થ રહી હતી. આખા પુસ્તકમાં ચિંતન વધારે મૂકીને વક્તાએ ઉપસ્થિત ભાવકોને ચિંતનમય બનાવ્યા હતા. હરીશ ખત્રીએ વક્તાનો પરિચય આપ્યો હતો અને કાર્યક્રમનું સંચાલન કર્યું હતું. અંતમાં ઈતુભાઈ કુરકુટિયાએ સૌનો આભાર માન્યો હતો. પાક્ષિકીમાં તા. ૬-૧૨-૧૨ના રોજ સુરેશ ઓઝાએ વાર્તાનું પઠન કર્યું હતું. વાર્તા 'બાના બાપા' સરળ કૌટુંબિક ઘટનાને રસપ્રદ વાર્તામાં રૂપાંતર કરતી હતી. એક બાળકની દૃષ્ટિએ બાની બા તેમજ બાના તરફથી મળતા ભાવનું લેખકે સુંદર આલેખન કર્યું છે

જે તેને પિતા કે દાદા તરફથી મળતો નથી. પોળના ઘર તેમ જ દાદાનું વર્ણન વાર્તાનું જમા પાસું છે. તા. ૨૦-૧૨-૧૨ના રોજ જિજ્ઞેશ બ્રહ્મભટ્ટે 'પ્રતિક્ષા' વાર્તાનું પઠન કર્યું હતું. વાર્તામાં નાયકના નાયિકા સાથેના ભાવનાત્મક સંબંધની સરસ રજૂઆત થઈ. નાયિકા સાથે થયેલ બળાત્કાર પછી અને તે સમયની વાર્તાકારની ગૂંથણી રસપ્રદ બને છે.

પરિષદના આગામી કાર્યક્રમો

પાક્ષિકી

સંયોજક દીવાન ઠાકોર તા. ૧૭-૧-૨૦૧૩ દીનાબહેન પંડ્યા

વાર્તાનું પઠન કરશે. સાંજે ૬.૦૦ કલાકે.

એનીબહેન સરૈયા લેખિકા પ્રોત્સાહન નિધિ

સંયોજક પ્રજ્ઞા પટેલ, પારૂલ કંદર્પ દેસાઈ તા. ૨૧-૧-૨૦૧૩, સોમવાર ૪.૦૦ કલાકે

વિશ્વકવિતા કેન્દ્ર

તા. ૮, ૧૬, ૨૩, ૩૦-૧-૨૦૧૩ બુધવાર સાંજે ૭.૦૦ કલાકે બુધસભા

અહેવાલ

Language and language technology

આજે જ્યારે દુનિયા એક ગામડું (global village) બની રહી છે, ત્યારે સહુને મોબાઇલ, ઇન્ટરનેટની ટેકનોલોજી સેતુરૂપ લાગી રહી છે. ટેકનોલોજીની મદદથી તેઓ અન્યના સંપર્કમાં રહી શકે છે. અનેક વિષયોની માહિતી આસાનીથી મેળવી શકે છે. પરંતુ, ગુજરાતી ભાષકો માટે સમસ્યા અંગ્રેજી ભાષાની છે. અનેક ગુજરાતી ભાષકો આ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ માત્ર એ જ કારણસર નથી કરી શકતા કે તેઓ અંગ્રેજી ભાષાના ઉપયોગ સાથે બહુ સહજતા અનુભવી શકતા નથી. પરિણામે તેઓ અનેક માહિતીસ્ત્રોતથી વંચિત રહી જાય છે.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા સંચાલિત 'ભોળાભાઈ પટેલ માતૃભાષા સંવર્ધન કેન્દ્ર' દ્વારા આ અંગે ૬ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૨, ગુરુવારના રોજ કવિલોક, ગુ.સા. પરિષદ ખાતે DA-IICTના ડૉ. પ્રસેનજિત મજમુદારનું 'ભાષા ટેકનોલોજી' વિષય પર સાંજે ૫.૩૦ કલાકે વ્યાખ્યાન યોજવામાં આવ્યું.

ડૉ. પ્રસેનજિત મજમુદારે જણાવ્યું કે ભારતીય ઉપખંડના છ દેશોમાં લગભગ ૨૫ સત્તાવાર ભાષાઓ છે. દરેક ભાષામાં ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ થાય છે, પરિણામે છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોમાં જ ભારતીય ભાષાઓના ઇલેક્ટ્રોનિક ડોક્યુમેન્ટ્સ લગભગ ૭૦૦%ની ઝડપે વધી રહ્યા છે. આ માહિતીને જાળવી રાખવા, એક-બીજા સુધી પહોંચાડવા માટે Information Retrieval Systems વિકસાવવા ભારત સરકાર દ્વારા

શૈક્ષણિક અને સંશોધક સંસ્થાઓનો રાષ્ટ્રીય સંઘ સ્થાપ્યો છે અને તેમને Cross Lingual Information Access (CLIA) સિસ્ટમ રચવાનું કામ સોંપાયું છે. ધીરુભાઈ અંબાણી ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઇન્ફર્મેશન એન્ડ ટેકનોલોજી - DA-IICT - આ સંઘનો એક ભાગ છે. તેઓને ગુજરાતી ભાષા માટે આ સિસ્ટમ બનાવવાનું કામ સોંપાયું છે.

ડૉ. મજુમદારે આ સંસ્થાના પ્રકલ્પ વિશે વિગતે જણાવ્યું કે હાલમાં ગૂગલ આદિ સર્ચ એન્જિન દ્વારા કોઈ પણ માહિતી શોધી શકાય છે. આ માહિતી મહદંશે અંગ્રેજી ભાષામાં હોય છે. કેટલાક સર્ચ એન્જિનો પ્રાદેશિક ભાષામાં પણ માહિતી પૂરી પાડે છે, પણ તે માહિતી પ્રમાણમાં મર્યાદિત હોય છે. એટલું જ નહીં, ભારત બહુભાષી દેશ છે. એક ભાષામાં જે કાર્ય થાય, તે અન્ય ભાષાના ભાષકો માટે પણ ઉપલબ્ધ થઈ શકે તે માટેનાં સંશોધન ચાલી રહ્યાં છે. એટલે કે બંગાળી ભાષામાં ઉપલબ્ધ માહિતી ગુજરાતી ભાષકને મેળવવી હોય તો હાલમાં તેને ભાષાની સમસ્યા નડી શકે. પરંતુ, DA-IICT દ્વારા જે સર્ચ એન્જિન મૂકવામાં આવશે તેમાં ગુજરાતી ભાષક બંગાળી આદિ અન્ય ભારતીય ભાષામાંથી માહિતી પણ મેળવી શકશે. એટલું જ નહીં, કદાચ ગુજરાતી ભાષક બંગાળી આદિ અન્ય ભારતીય ભાષા જાણતો જ ન હોય તો ભવિષ્યમાં એવી સિસ્ટમ પણ વિકસાવવાનું તેઓ વિચારી રહ્યા છે કે મશીન ટ્રાન્સલેશન દ્વારા અન્ય ભારતીય ભાષા ન જાણતો ગુજરાતી ભાષક પણ અન્યભાષી માહિતીસ્રોતનો ઉપયોગ કરી શકે.

આ પ્રકલ્પ માટે તેમણે પાવરપોઈન્ટ પ્રેઝન્ટેશનથી સર્ચ એન્જિન કેવી રીતે કામ કરશે તે સમજાવ્યું. હાલમાં એકભાષી કાર્ય થઈ રહ્યું છે. Cross lingual અથવા multilingual સર્ચ માટે તેઓ સિસ્ટમ વિકસાવી રહ્યા છે. એકભાષી સર્ચ એન્જિન દર્શાવતાં તેમણે જણાવ્યું કે અન્ય સર્ચ એન્જિનની જેમ top ten results જોવા મળશે. તેમાંથી જે result પર ક્લિક રહેશે, તેની સમરી - ટૂંકાણમાં મહત્ત્વની વિગતો જોઈ શકાશે. જેથી એ result ખરેખર કામનું છે કે કેમ તે નક્કી કરી શકાશે. પરિણામે ઉપયોગકર્તા (net user) વધુ ઝડપથી કામ કરી શકશે.

ઉપસ્થિત સહુ કોઈને આવા મહત્ત્વના પ્રકલ્પ આકાર લઈ રહ્યા છે, તે જાણીને આનંદ થયો. સહુને એક આશ્વાસન પણ મળ્યું કે આ પ્રકારની ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ તેઓ માતૃભાષામાં પણ કરી શકશે, તો ભાષાસંવર્ધન વધુ સરળ બની રહેશે.